

Література

1. *Населення України*. Соціально-демографічні проблеми українського села. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 468 с.
2. *Чигрин В. О.* Сільська молодь : досвід комплексного соціологічного аналізу : монографія / В. О. Чигрин. – Мелітополь, 2006. – 384 с.
3. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность: Учебное пособие / А. Н. Леонтьев. – М.: Смысл, 2004. – 346 с.
4. *Tajfel H.* Social identity and intergroup relations / H. Tajfel. – Cambridge: Cambridge Univ.Press, 2010. – 528 p.

В статье представлено результаты эмпирического исследования психологических механизмов трансформации социальной идентичности студентов сельского происхождения в городской общности. Определено особенности актуализации данных механизмов в среде сельских студентов в зависимости от их планов на будущее место проживания.

The empirical results of the psychological mechanisms of rural students' social identity transformation in urban community are presented. The peculiarities of these mechanisms actualization among rural students accordingly to their plans on future living places are discovered.

©2012 р.

О. Климентович (м. Львів)

ВЗАЄМОДІЯ СЕНСОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

За останній час в період модернізації країни широких масштабів набуло вивчення ціннісних та сенсожиттєвих орієнтацій і установок, які дозволяють проаналізувати механізми взаємодії особистості з оточуючим соціумом. Дослідження оптимального сенсу життя спеціалістів, що досягнули найвищої майстерності в своїй справі, дозволило отримати психологічну інформацію сучасного стану професійної сфери суспільства. Вивчення питання порушення смислових установок в управлінській діяльності дозволило запобігти утворенню екзистенційного вакууму, що є прямою дорогою до зародження ноогенного неврозу особистості.

Проблематика сенсотворчих процесів є актуальною на даний час, проте недостатньо дослідженою. Ця та інші проблеми, пов'язані з питаннями ціннісних і сенсожиттєвих орієнтацій і установок спричиняють інтерес до вивчення даної проблеми, а також питань пов'язаних з категорією сенсу життя. Тому основними завданнями даної роботи було узагальнення теоретично-методологічних підходів до вивчення проблеми формування сенсотворчих процесів, обґрунтування психологічної характеристики сенсожиттєвих установок управлінської діяльності, виявлення основних мотивів та чинників становлення сенсу в професійній діяльності, встановлення можливих причин виникнення ноогенного неврозу управління.

Логотерапія - це напрям психотерапії, що ґрунтується на визнанні рушійною силою поведінки і розвитку особистості прагнення до пошуку і реалізації смислу свого життя [7, 188]. Вона побудована на філософсько-психологічному переосмисленні реалій, в яких відбувається формування та становлення сучасної людини.

Питаннями логотерапії, як одного із видів екзистенційної психотерапії, що вивчає сенс життя, сенсоутворення та установки, у вітчизняній літературі займалися Л.Виготський, С.Рубінштейн, А.Асмолов, Б.Ломов, Д.Узнадзе, Е.Соколова, А.Петровський, Д.Леонтьєв, Л.Анциферова, И.Кон, Ф.Василюк, А.Цапкин, Б.Братусь, В.Асєєв та інші.

В зарубіжній літературі питання сенсу розглядалось як процес адаптації впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на становлення особистості (А.Адлер, К.Юнг, В.Франкл, К.Хорні), вільний вибір власних ціннісно-життєвих установок (А.Маслоу, Г.Оллпорт, Ш.Бюлер, Е.Фромм).

В психологічній літературі сенс життя трактується як суть нормального та продуктивного життя і лише він здатен заповнити порожнечу, позбавивши людину нудьги і безглуздя власного існування. В житті не існує таких ситуацій, котрі були би позбавлені сенсу, саме тому він може бути віднайденим, а не штучно створеним.

Як свідчить аналіз, сенсоутворення має свою певну логічну структуру, зміст та ієрархію. Одним із аспектів пошуку сенсу життя є виділення сенсожиттєвої домінанти. Важливим питанням є визначення її впливу продуктивності та позитивності на формування особистості. Одна із основних характеристик сенсу життя є адекватність, яка проявляється в двох ознаках: реалістичності, тобто відповідності його наявним об'єктивним умовам, необхідним для реалізації, індивідуальним можливостям і конструктивності сенсу життя, що відображає ступінь позитивного впливу на процес становлення особистості і успішність діяльності людини.[10]

Становлення особистості проходить в кілька вікових етапів: дитинство, юність, молодість, зрілість, старість і для кожного з них є характерно обумовлений смисл життя. Тому при формуванні людини необхідно вловити та зрозуміти цю своєрідність сенсожиттєвих утворень.

Як відомо з концепції цілісного підходу до людини та аналізу її вищих сутнісних проявів – любові, творчості, духовних цінностей А.Маслоу, людина починає цікавитись сенсом життя лише тоді, коли в неї реалізовані всі рівні потреб: фізіологічні, потреби в безпеці, любові та прихильності, у визнанні і потреби самоактуалізації. Проте, згідно з дослідженнями, питання сенсу виникає саме тоді, коли найпростіші життєві цілі не досягнуті. [8].

Згідно даних логотерапевтичної літератури можливість віднайти сенс життя не залежить ні від характеру людини, ні від статі, рівня інтелекту чи освіти, також показано, що питання пошуку сенсу не залежить від середовища, в якому особистість перебуває. Робота Н.Лейтеса демонструє, що ранній розвиток можливостей, а також засвоєння принципів моралі у дитини дозволяє суттєво вплинути на подальше становлення та реалізацію її основної життєвої цілі. [10].

Сучасність все більше стирає рамки ціннісно-сенсожиттєвих установок, що призводить до втрати сенсу життя в цілому і в управлінській діяльності. Тому на даний час виховання повинне бути направлено не тільки на засвоєння знань, але й на розвиток совісті, моральності та відповідальності. Совість - це поняття моральної свідомості, яка визначає рівень усвідомлення людиною відповідальності за свої вчинки і дії та виявляється в здатності здійснювати постійний моральний самоконтроль і самостійно визначати для себе систему моральних еталонів.[7, 331] Тому саме вона дозволяє людині визначити потенційний сенс, закладений в тій чи іншій ситуації та допомогти зрозуміти його цінність. Вчинки, що йдуть наперекір совісті людини, сприймаються як душевний біль чи стид.

Звичайно, сенсоутворення повинні відповідати тій реальності і обставинам, в яких перебуває людина. Найбільш характерним періодом стабілізації особистості в управлінській діяльності є період зрілості, проте виявлення його установок відображається з попередньо накопиченого досвіду. Інколи, в цей період проходять процеси переосмислення наявних сенсоутворень та відбувається становлення нових оптимальних ціннісно-сенсожиттєвих орієнтацій. Оптимальним сенсом життя вважається сукупність структурної ієрархії "великих" та "малих" сенсів, які обумовлюють можливість досягнути найвищого рівня діяльності в різних галузях, максимально розкрити здібності та індивідуальність людини, її емоціональний комфорт, котрий проявляється у відчутті повноти життя та задоволеності ним.[10]

Велике значення на формування сенсожиттєвих орієнтацій має конкретний простір людської відповідальності, тобто професійна діяльність, як одна з найбільш впливових компонентів ціннісних утворень особистості. Вона є індивідуальною та розглядається як призначення особистості, котре повинне реалізуватись протягом життя. Для реалізації саме в управлінській діяльності необхідний високий розвиток можливостей та здібностей, досягнення так званого стану "акме".

Феноменологічним поняттям для розуміння особистості в структурі управлінського сенсоутворення є те, що буття людини орієнтоване на зовнішні фактори, тобто чим більше ми приділяємо уваги діяльності, тим більше формуємо людину в собі і стаємо самим собою.[8] Проте звичайна включеність особистості в процеси управлінської діяльності не дозволяє забезпечити відповідність психологічним вимогам сенсожиттєвих установок. В залежності від того, яке місце діяльність займає в структурі смислоутворень, можна проаналізувати її вплив та наслідки на людину. Як показує експериментальне дослідження, професійна зайнятість може бути основним компонентом сенсожиттєвих орієнтацій і становити основний сенс існування. З іншої точки зору, вона може не становити смислової основи, проте бути вагомим компонентом при сенсоутворенні людини. Професійна діяльність може займати абсолютно дотичне місце, тобто бути віддаленим компонентом у формуванні сенсожиттєвих орієнтацій. [4]

Значним фактором формування особистості та її оптимального сенсу життя є взаємозв'язок управлінської діяльності та індивідуальності. В такому випадку професійна діяльність виходить на вищий рівень за умов, коли сфера зайнятості становить основу буття людини: особистість схильна більш інтенсивніше розкрити свою сутність та поєднати професійні вимоги з проявами індивідуальності, а це в свою чергу дозволяє вийти на більш високий рівень майстерності. Спеціаліст, який досягнув цього рівня формує абсолютно іншу, кращу якість своєї роботи і це проявляється не лише в компетентності професіоналів високого класу, а у їх глибинному усвідомленні всіх аспектів своєї управлінської діяльності. Суттєвими особливостями є готовність до самоосвіти, набуття нових ціннісних установок, досвіду діяльності, підвищення кваліфікації, спрямування на самореалізацію та саморозвиток себе як професіонала.[2; 5; 6]

Для становлення особистості наявність сенсу життя, бажання бути його безсумнівно має позитивне значення, проте коли управлінська діяльність займає дотичне місце в структурі сенсожиттєвих орієнтацій, нерідко виникає конфлікт між вимогами професії та намаганням провину індивідуальність. Як наслідок - реалізація професійних вимог супроводжується надмірними зусиллями або цілковитою неспроможністю виконувати свої завдання, а це, в свою чергу, призводить до емоційного вигорання.

Отже, суть оптимального сенсу життя управлінця полягає в поєднанні життєвих цілей та задоволення від результатів діяльності. Таким чином реалізація завдань дозволяє формувати життєву перспективу, яка в свою чергу становить підвалини сенсоутворень.

Все більше поширюється та посилюється явище екзистенційної фрустрації (вакууму)- відсутності або розуміння неможливості досягнення смислу життя, що проявляється в апатії, депресії та втраті інтересу до всього існуючого. Його не можна вважати симптомом неврозу, проте цілком ймовірно включити до переліку причин ноогенних неврозів. Даного типу неврози почали прогресувати з початком двадцятого століття, коли з'явилась можливість здійснювати власний вибір, зникли певні базові інстинкти. В результаті людина починає діяти стереотипно, в залежності від ситуації, не замислюючись над власними бажаннями і виконує те, що хочуть від неї інші. На даний час ноогенні неврози прогресують в країнах "третього світу" і в більшості випадків зустрічаються в жіночій половині населення (Джозеф Л.Філпек "Кросскультурні дослідження сенсу життя в руслі теорії В. Франка").

Причинами виникнення ноогенних неврозів управлінської діяльності можуть бути і інші чинники, серед яких психологи виділяють бажання покарати тих, хто образив, хоча б фактом своєї смерті, бажання уникнути власного покарання чи страждання, привернути увагу оточуючих, викликати співчуття в них, покарання себе самого або виникнення духовних проблем, моральних чи етичних конфліктів всередині особистості. Згідно з Фаранклом, головною причиною ноогенних неврозів є надмірне задоволення інстинктів, тобто нижчих рівнів з ієрархії Маслоу.[8, 30]

Питання ноогенного неврозу розглядав і Д. Андреев, який дійшов висновку, що наслідком бажання вивести людську психіку із сфери вищих цінностей в сферу цінностей утилітарних, є заміна поняття "духовного" поняттям "інтелектуального".[1,209] В управлінській діяльності це проявляється через надмірний технократизм, що пригнічує прояви творчості, почуття співпереживання. "Психіка людей, котрі щоденно працюють в техніці і над технікою, пристосовується до всього на світі підходити за критерієм практичної корисності. Якщо людина не зуміє сама помітити цю небезпеку, якщо вона не відгородить

глухою стіною ту сферу свого життя і діяльності, де панує техніка, від решти сфер свого життя і душі, вона перетвориться в духовного каліку, духовного імпотента, духовного сліпця" – пише Д. Андрєєв.[1, 211]

З іншої сторони, екзистенційне значення професії стає явним тоді, коли діяльність зникає. Тобто, ще однією причиною виникнення ноогенного неврозу є відсутність управлінської діяльності, коли життя для людини здається беззмістовним, а сама особистість вважає себе безкорисною. Саме в цей період вона страждає не від безробіття, а через прояви відчуттів втрати сенсу на фоні надлишкового вільного часу. Через прояви апатії особистість стає схильною до розвитку невропатичних захворювань. Проте, не завжди безробіття стає причиною виникнення неврозу, інколи буває навпаки, що безробіття є наслідком неврозу. Таким чином, можна вважати, що і управлінська діяльність, і її втрата можуть стати чинником досягнення невротичної цілі.

Тому, на даний час велике значення має досягнення рівноправності між управлінською діяльністю та досягненням сенсу життя. Саме для визначення відмінностей ноогенних та звичайних неврозів Дж. Крамбо та Л. Маховик розробили тест "цілеспрямованості в житті". На базі цієї методики було проведено ряд порівняльних статистичних досліджень. Цей тест дозволяє діагностувати ступінь екзистенційного вакууму, онтологічне значення життя та дозволяє зрозуміти, що необхідно особистості для реалізації її сенсотворчих прагнень. [3]

Для зміцнення від ноогенного неврозу В. Франкл пропонує свою стратегію відновлення пріоритету "суб'єктивного" над "об'єктивним". На його думку основним методом позбавлення ноогенного неврозу є емоційна психотерапевтична бесіда з усвідомленням пацієнтом безпідставності своїх побоювань і необґрунтованості страху за здоров'я. За допомогою даного методу можна пояснити складні явища з допомогою більш простих законів. [8] Це дозволить направити особистість до розкриття втраченого сенсу життя, оскільки нав'язування зовнішніх сенсожиттєвих орієнтацій є недопустимим. Людина повинна сама не тільки відкрити для себе давно забутий істинний сенс, а навіть боротись за нього.

Стратегія відновлення втраченого сенсу життя за Д.Андрєєвом - це виховання людини благородним чином. Основне –це "зменшення страждань всіх живих створінь" і "зростання загальної суми любові та щастя людства" [1, 240]. Втрата духовності є результатом наявної жорстокості і насилля в сучасному світі, тому дана стратегія дозволяє створити максимальні умови для пробудження та відновлення почуття співпереживання.

Таким чином виникнення ноогенних неврозів трактується як порушення пріоритету "суб'єктивного" над "об'єктивним", в результаті чого відбувається спустошення духовного світу людини. Дані стратегії дозволяють відновити можливість сенсотворення життя людини, відкрити сенсожиттєві цінності в управлінській діяльності та переосмислити і удосконалити власні установки.

Отже, питання управлінської діяльності в психологічній практиці виступає важливим сенсоутворюючим фактором, завдяки якому особистість може досягати своїх ціннісних та професійних вершин. Звісно, управлінська діяльність не є єдиним джерелом сенсу життя, хибно ідентифікувати життєві завдання, які стоять перед нею лише з професією людини. Проте не приділяючи достатньо уваги цьому питанню є можливість опинитись у стані екзистенційної фрустрації, а це в свою чергу дає великий поштовх до розвитку ноогенного неврозу. Тому необхідно розвивати в собі можливість балансу на межі усвідомлення сенсу життя та поєднати його з професійною діяльністю, не зупиняйтесь на досягнутому і з дня у день бути відкритим до нових справ та переживань.

Література

1. Андреев, Д. Л. Роза мира. – М. : Прометей, 1991. – 288 с.
2. Бодалев А.А. Смысл жизни и акме человека: соотношение "будничного" и "высшего Я" // Психолого-педагогические и философские аспекты проблемы смысла жизни. – М.: ПИРАО, 1997. – С. 29-32.
3. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентации (СЖО). 2-е изд. — М.: Смысл, 2000. – 18 с.
4. Максимова Е.А. Профессиональное творчество и профессиональный смысл жизни учителя (опыт экспериментального исследования) // Мир психологии. –2001. –№2. – С. 149-154.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междуна-родный гуманитарный фонд "Знание", 1996. – 308 с.
6. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. – М.: Академия, 2004. – 320 с.
7. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд.О.М. Степанов.-К.: Академвидав, 2006. – 424с.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368с.
9. Чудновский В.Э. К проблеме адекватности смысла жизни // Мир психологии. –1999. –№ 2. – С. 74-80.
10. Чудновский В.Э. Проблема оптимального смысла жизни // Психология зрелых возрастов : хрестоматия / сост. И.В. Шаповаленко. – М.: АНОПЭБ, 2008. – С. 310-319.

В статье раскрывается актуальная проблема формирования смысложизненных ориентаций в управленческой деятельности, а также суть понятий "логотерапия", "совесть", "экзистенциальный вакуум". Проанализированы причины возникновения ноогенного невроза управленца на фоне потери смысла жизни.

In the article the urgent problem the formation of life-purpose orientation in management, such essence of the concepts as "logotherapy", "conscience", "existential vacuum" and are considered. The causes of manager's neurosis noogenic against the loss of meaning in life are analyzed.